

demografické struktury, struktury vzdělání a struktury hodnotových orientací. Zvláště zajímavý je tu rozbor vlivu hodnotových orientací.

Domníváme se, že by bylo zbytečné dále dokreslovat obraz knihy, která obsahuje ještě krátkou kapitolu se závěry a praktickými doporučeními a přílohu, jež kromě tiskopisů, použitých dotazníků a jiné dokumentace, jakož i nejdůležitějších tabulek, zahrnuje již zmíněný přehled o použitém statistickém aparátu.

Kniha je celkem dobře vybavena vědeckým aparátem, i když odkazy se omezují převážně na literaturu sovětské provenience. Je škoda, že se autoři nepokusili ve větší míře konfrontovat svůj metodologický přístup s prací západních sociologů i sociologů jiných socialistických zemí. Tím spíše, že k tomu byly jisté předpoklady vzhledem k velikému zájmu o komparativní výzkum v řadě zemí.⁸ Nedostatkem knihy je i absence bibliografie ke zkoumaným problémům.

Přes řadu dílčích nedostatků (zmínil jsem se jen o některých) jde o velmi zajímavou, solidně zpracovanou knihu, která se jistě stane důležitým zdrojem informací a metodologickou pomůckou pro všechny, kdo se zabývají sociologií a sociální psychologií práce, a kdo mají vážný zájem o konkrétní (což neznamená neteoretický) sociální výzkum.

Pavel Kohn

Masa, třída a byrokracie

Pod názvem *Mass, Class and Bureaucracy* napsali Josef Bensman a Bernard Rosenberg rozměrnou práci, v níž synteticky nastiňují vývoj a obraz soudobé společnosti (Prentice-Hall Sociology Series, 2. vyd. 1963, s. 548). Autoři, na něž nejvíce působil Max Weber, vycházejí z ideálních typů primitivní „folk society“ (R. Redfield) a ze společnosti feudální, a od liberalistického kapitalismu přecházejí k dnešní značně zbyrokratizované masové společnosti. Charakterizuje ji především snížení kdysi převládající podílu rodiny na zespolednění jednotlivce. Tuto funkci do velké míry převzaly škola, ubytovací zařízení, reklama, tisk, pracovní kolektivy a skupiny vrstevníků.

Novodobou městskou společností dále vyznačuje hojnost styků, ale i jejich rozdrobení a odosobnění (osamocení jedince uprostřed množství). Obraz dotvářejí různé sociální „enklávy“, určitá otupělost k průměru dojmů, peněžní hospodářství spjaté s uniformitou spotřeby, zdůrazňování výkonnosti vedoucí až k vykořisťování. Člověk nabývá svobody úděsnější než otroctví, vedoucí ke splývání s něčím větším a mocnějším (E. Fromm). V městě dochází k novému rozvrstvení a závodění o „místo nahore“, o vyšší společenský prestiž, jemuž se v USA těší zejména podnikatelé a vojáci. Nejsou ovšem hlavním činitelem prestiže jenom peníze, ale i rodový původ, povolání a jiné faktory.

Autoři nesdílejí názor, podle něhož není ani v USA, ani v SSSR společenských tříd. V USA však chybí třídní vědomí, neboť občané se při výzkumech — podle toho, jak se jim položí otázka — považují jednou (až ze čtyř pětín) za příslušníky střední třídy, jindy (z 51 %) za členy pracující třídy, je-li o ní v dotazníku zmínka. Důležitějším činitelem diferenciací než třída je v některých státech (např. v Jihoafrické unii) rasa.

Nová střední třída vyrůstá v úřednictvu, jež často nemívá velký majetek a pravé třídní vědomí, neboť přijímá názory svých vládních nebo podniků. Byrokracie má také své vnitřní problémy, jako jsou rozpory mezi povinnostmi a osobními zájmy, nutnost družnosti a sebeovládání, napětí vyrůstající z nutné objektivnosti práce a odstupu, vytváření klik, potřeba ztotožnění se s cíli úřadu či podniku, pocity bezmocnosti, apod. Obzvláště nesnadná je v byrokratické masinérii situace intelektuálů s vyššími zájmy. Stálý rozvoj byrokracie považují autoři za nejvýznamnější vývojovou tendenci v soudobé společnosti.

Zmasovění sdělovacích prostředků usnadňuje významné a rychlé společenské změny i šíření umění, jež široké obecnost přijímá. Je-li srozumitelné, přitahá-li jim uznávaným hodnotám a nerozrušuje-li ho upoutáváním pozornosti na hlubokou problematiku bohatého vnitřního života člověka.

V kapitole o hospodářských institucích a ideologiích jsou zaznamenány jako hlavní vývojové tendence po druhé světové válce: 1. další urbanizace a koncentrace výroby i v zemědělství, 2. rozvoj velkoměst na jejich obvodech, 3. přibývání starších věkových ročníků, 4. vysoké náklady na zbrojení umožňující zaměstnanost, 5. úbytek průmyslových dělníků, přírůstek bílých límců jako důsledek nových povolání a automatizace, vzrůst stavovské ideologie, pokles významu odborů, 6. potřeba dalších odborníků v průmyslu, vedoucí k další specializaci vzdělání, 7. zvýšení vlivu vojáků i v hospodářství, 8. vlivy studené války, jež ohrožuje jistotu hospodářského vývoje.

V kapitole *Politické instituce a ideologie* je zajímavá typologie amerických politických vůdců. „Patriciové“ často myslí a jednají na zájmech své třídy zcela nezávisle. Žurnalista může přivodit nápravu odhalením pravdy. Intelektuál, „celoživotní student“, předčí žurnalistu hloubkou myšlení a šíří perspektivy; byť často bez moci a peněz, hraje svou úlohu jako tvůrce ideologií. Jeho dilema je: služba v byrokratickém stroji nebo úsilí o uskutečnění vlastních ideálů za cenu osobních obětí?

V závěru pojednávají autoři o nástupu nové manažerské ideologie, za jejíhož zastánce považují i T. Parsonse. S nevyhnutelným rozvojem byrokracie stoupá význam „profesionálních ideologií“, jejichž smyslem je posílit jednotlivá povolání, jejich prestiž, vliv i příjmy. Se zřetelem na rozbití ostatních hodnot se nemůže kultura, obrácená

⁸ Viz např. R. Roško, *Projekt sovětsko-polských komparativních výzkumů*, Sociologický časopis č. 1, 1966.